

Borut BELEC

SADJARSTVO NA POLJSKEM - STANJE IN PERSPEKTIVE

Geografska javnost je malo seznanjena o izredno hitrem razvoju sadjarstva na Poljskem po drugi svetovni vojni. Poljaki so ne le uspeli obnoviti med vojno močno prizadeto sadjarstvo, temveč kar dvakratno povečati pridelek sadja in seveda bistveno izboljšati njegovo kakovost. Poljska je danes eden največjih, pri posameznih kulturah pa celo največji pridelovalec sadja, predvsem jagodičja, in se vidno uveljavlja na svetovnem sadnem tržišču, največ v deželah SEV. Poljsko sadjarstvo se hitro modernizira. Posebno skrb posvečajo pospeševalni službi, mehanizaciji, gnojenju, zaščiti pred boleznimi in škodljivci, odkupu, predelavi, sortimentu, specializaciji ipd. Zaradi zemljiške razdrobljenosti, ki spominja na razmere pri nas, je močno prisotna težnja po proizvodni integraciji sadjarjev in združevanju zemljišč v večje komplekse. Prav gotovo nam lahko njihove tovrstne izkušnje mnogo koristijo, hkrati pa bi nam morale biti nekatere prednostni takajšnjega pridelovanja sadja zgled in spodbuda pri obnovi našega sadjarstva.

1. Površina in razmestitev nasadov. Sadjarske površine (večje od 1 a) so leta 1972 obsegale 337.647 ha; od tega je odpadlo na sadovnjake 272.098 ha, na nasade jagodičevja 31.350 ha in na nasade jagod 34.199 ha. Skupaj zavzemajo te površine 2,27% obdelovalne zemlje v državi. Za primerjavo naj navedem, da merijo sadovnjaki v SFRJ 456.000 ha, to pomeni 4,52% obdelovalne površine.

Močno prek omenjenega poprečka se dvigne delež sadovnjakov na jugovzhodu države, tj. v vojvodstvih Krak6w (4,7%), Katowice (4,2%), Warszawa (4,2%) in Lublin (3,3%). Po absolutnih površinah sadovnjakov je na prvem mestu varšavsko vojvodstvo, ki mu sledijo vojvodstva Krak6w in Lublin. V teh štirih vojvodstvih je 50% vseh sadjarskih površin v državi. Klimatsko najmanj ugoden za sadjarstvo je severozahod države. Hrati mu tod niso bile naklonjene družbene razmere v preteklosti. Zato je v vojvodstvih 0lsztyn, Koszalin, Szczecin in Zielona GcJra najmanj sadjarstva.

V ugodnih klimatskih in ekonomskih pogojih je delež sadjarskih površin zelo visok. Tak primer je upravni okoliš Gr<5jec, kjer zavzemajo sadovnjaki 26.025 ha ali 59% obdelovalnih površin, podobno v okoliših Nowy Sacz 8.315 ha ali 15,5%, Sandomierz 6.567 ha ali 13,0% in Limanovva 4.372 ha ali 12%.

Opisana razporeditev sadjarskih površin in nasadov jagodičevja se ne ujema z najugodnejšimi naravnimi danostmi, neracionalna pa je tudi z vidika sodobnih ekonomskih zahtev, med njimi nujnosti skoncentrirati sadjarsko proizvodnjo čim bližje potrošnim in predelovalnim središčem. Pri načrtovanju novih nasadov je zato ta vidik močno v ospredju.

2. Sadne vrste . Med sadnimi vrstami prevladujejo, podobno kot v Sloveniji, jablane, ki najbolj ustrezajo tamkajšnjemu podnebju. Leta 1971 so našteali na Poljskem 84,3 milj. dreves, od tega 38,6 milj. jablan (45,7%), 9,1 milj. hrušk (10,9%), 18,1 milj. sliv (22,6%), 11,4 milj. višenj (13,5%), 3,7 milj. češenj (4,4%), 0,4 milj. marelic (0,5%), 0,3 milj. breskev (0,4%) in 1,7 milj. orehov (2%). Rodnih je 77% dreves. V nasadih jagodičevja zavzema ribez 61,4%, kosmulje 20,1% in maline 18,5%.

Za primerjavo naj zopet navedem, da je imela Jugoslavija v letu 1972 145 milj. dreves, od katerih je odpadlo na jablane 22,4 milj. (15,5%), 9,7 milj. na hruške (6,7%), 83,6 milj. na slive (57,7%), 4,5 milj. na češnje (3,1%), 5,9 milj. na višnje (4,1%), 2,1 milj. na marelice (1,4%), 5,6 milj. na breskve (3,9%) in 3,4 milj. na orehe (2,3%).

Število sadnih dreves se je na Poljskem v obdobju 1965-1971 povečalo za 8,8 milj. ali 11,7%, število jablan celo za 23,8%. Njihov strukturni delež je znašal leta 1961 37,6% in se je do leta 1971 povečal na 45,7%. Povečalo se je tudi število slivovih dreves (za 11,5%), breskev (za 77%), marelic (za 84%) in orehov (za 50%); druge sadne vrste so nazadovale.

Težišče poljskega sadjarstva je v osredju, na jugu in jugovzhodu države. Tu goje jablane, hruške, slive, češnje in višnje. Orehi so izrazito omejeni na jugovzhod, kjer je tudi največ malin, medtem ko goje marelice in breskve predvsem na jugozahodu. Jugozahod je obenem področje kosmulj. Predelovanje jagod je domena osrednje in jugovzhodne Poljske. Največje pridelovalno področje leži južno od Varšave. Severovzhod, sever in severozahod države, deloma še zahod so skoraj brez sadjarstva.

Različna je tudi razširjenost posameznih vrst sadnega drevja. V varšavskem vojvodstvu zavzemajo jablane 55%, v vojvodstvih Lublin in Sandomierz slive prek 35%, v opolskem in poznanjskem vojvodstvu pS je zelo veliko češenj in višenj. Poljske zime so zelo mrzle, (padec temperatur do -20 ali v posameznih letih do -40°C), vegetacijska doba pa je skrajšana. Največja naravna ovira za poljsko sadjarstvo so pozebe. Zato npr. manj odporne sorte jabolk v starih nasadih opuščajo. Da bi povečali pridelek, uvajajo nekatere nove rodnejše sorte. Za hruške in koščičasto sadje podnebni pogoji niso najugodnejši. Pridelki hrušk so nizki in manj kakovostni ter manj usmerjeni na trg. V zadnjem času skušajo njihovo pridelovanje osredotočiti v najugodnejših ekoloških pogojih in uvesti kvalitetnejše sorte. Pač pa so na Poljskem zelo ugodni pogoji za pridelovanje jagod, ribeza, malin in kosmulj. Ker se je povpraševanje po njih tako doma kot v tujini močno povečalo, hkrati pa so bile tudi cene zelo ugodne, so se površine teh kultur močno povečale. Pridelek jagod na prebivalca je največji na svetu in je Poljska s svojim letnim pridelkom druga, za ZDA Ribeza pridelava celo največ, po pridelku malin pa je med prvimi na svetu. Je tudi največji pridelovalec kosmulj, ki pa jih največ uporabijo doma.

3. Lastniške razmere in velikosti sadovnjakov. Na Poljskem je 83% kmetijske zemlje v zasebni lasti, okoli 15% je državne, preostanek pa odpade na obdelovalne zadruge. V sadjarstvu še močneje prevladuje zasebna posest, ki ji pripada kar 98,6% nasadov jagod, 97% jagodičevja in 92,1% sadovnjakov ter v ustreznem razmerju tudi pridelek.

Zemljiška razdrobljenost je precejšnja. 62,6% zasebnih sadovnjakov je manjši od 0,5 ha, 18,2% jih meri od 0,5 ha do 1 ha, 20,7% od 1 do 3 ha in 8,5% več kot 3 ha. Povprečna velikost sadovnjakov se je v primerjavi s stanjem leta 1961 nekoliko povečala.

Na gospodarstva z manj kot 2 ha je odpadlo 19,8% sadjarskih površin od 2 do 5 ha 25,5%, od 5 do 7 ha 15,9%, od 7 do 10 ha 17,4% in gospodarstva nad 10 ha 21,4%. Za primerjavo z razmerami pri nas naj navedem, da je posestna struktura ugodnejša, saj je gospodarstev z 0,5 do 2 ha le 5,5%, gospodarstev z 2 do 5 ha 20%, s 5 do 10 ha 38,7% in z nad 10 ha 35,8%. Poprečna velikost gospodarstva se je od leta 1960 povečala s 4,68 ha na 4,83 ha. Največja je v bialistockem vojvodstvu (8,56 ha), najnižja pa v rzeszowskem, krakowskem in katovickem vojvodstvu (od 2-3 ha).

Med zasebnimi gospodarstvi jih je okoli 50.000 -usmerjenih v tržno proizvodnjo, pri drugih je pridelovanje ekstenzivno ali ima le ohišno naravo. Mnogo kmetij je izrazito usmerjenih v sadjarstvo. Večji del njihovega zemljišča je namenjen pridelovanju sadja. V posesti imajo največkrat od 5 do 6 ha sadovnjaka. Z izjemo obiranja, ko najamejo delovno silo, opravijo vsa dela družinski člani sami. Obdelava na takšnih kme-

tijah je mehanizirana, gnojenje je intenzivno, veliko pozornost pa posvečajo tudi zaščiti pred boleznimi in škodljivci. Precej jih ima velike hladilnice za sadje. Njihov pridelek je v celoti namenjen tržišču. Za svoje potrebe redijo največkrat le prašiče. Mleko kupujejo. Ker nimajo veliko živine, so vezane tudi na nakup naravnih gnojil. Dohodek teh specializiranih sadjarskih gospodarstev je nadpovprečno visok in to se močno odraža v osebnem standardu.

Skupaj z družbenimi nasadi so merile površine, usmerjene v tržno proizvodnjo, leta 1973 68.965 ha. Družbeni sadjarski obrati obsegajo poprečno 130 ha, nekaj jih je z 250 do 300 ha, v Grudyni Wielkiej (opolsko vojvodstvo) pa nastaja veleobrat s 1000 ha sadjarskih površin. Od 68.965 ha je odpadlo 26.335 ha na sadovnjake, 20.740 ha na nasade jagodičevje in 21.890 ha na nasade jagod. S teh površin je bil predviden odkup 439.857 ton sadja.

Delež površin, usmerjenih v tržno proizvodnjo doseže komaj 20,4%. Pri sadovnjakih znaša le 9,6%, zato pa pri nasadih jagodičevja in jagod dve tretjini.

V zadnjih letih se na Poljskem hitro razvija integriran, plantažni način pridelovanja sadja. Ob koncu leta 1973 so našeli 130 plantaž s skupno površino 1400 ha (Slovenija jih ima 4.300 ha ali 10% vseh sadjarskih površin), največ v vojvodstvih Krak<5w, Rzeszow in Lublin. Uvajajo tudi prve plantažne nasade jagodičevja in jagod, predvsem v vojvodstvu Rzeszow. Obnovo na zadružnih površinah večjega števila lastnikov podpira država z dotacijami, krediti, brezplačnimi analizami ipd., s kooperativno pogodbo pa so kmetje vezani na prodajo pridelkov zadruga. Ker je povpraševanje po sadju na domačem in tujem tržišču vse večje, je urejanje novih nasadov ekonomsko dokaj spodbudno. Interes za obnovo zato narašča, o tem govori podatek, da so leta 1973 zasadili v plantažni obliki okoli 10% vsega sadnega drevja. Za obnovo skrbi posebna strokovna služba.

Pridelovalna tehnologija na plantažah je najsodobnejša, gnojenje intenzivno, fitosanitarna zaščita pa dosledna. Delovna storilnost je zato visoka in to bistveno zmanjšuje proizvodne stroške. V nasprotju s plantažnimi nasadi je večina drugih nasadov ekstenzivna. Njihova obdelava ni dovolj racionalna, fitosanitarni ukrepi in gnojenje pa ne zadoštujejo. Zaradi vzporednih kultur trpi tudi pridelek. To velja še posebno za jagodičevje, ki ga pridelujejo največ nespecializirana gospodarstva na površinah od 10 do 15 a.

Osrednji problem poljskega sadjarstva je vprašanje mehanizacije, saj se potrebe po strojih zaradi hitre obnove in močnega hkratnega zmanjševanja rezerv delovne sile na vasi skokovito stopnjujejo. Zato strojev primanjkuje in se občutno zavira proces intenzifikacije pridelovanja sadja.

4. Pridelovanje sadja. Poprečni hektarski donosi so v splošnem nizki, kar je posledica ekstenzivnega pridelovanja na prek 60% sadjarskih površin. V letih 1970 - 1973 je znašal pridelek sadja poprečno 3,24 ton/ha. V pogodbenem pridelovanju dosega seveda mnogo višje pridelke. Predvidevajo, da znašajo okoli 8 ton/ha, v najboljših zasebnih in družbenih sadovnjakih pa do 40 ton/ha. Tudi donosi jagodičevja so v državnem poprečku nizki. Na 1 ha pridelajo 3,5 ton jagod, 2 tona malin, 3,5 ribeza in 4 tone kosmulj. Specializirana gospodarstva dosegajo boljše pridelovalne rezultate, tako npr. 4 do 8 ton in celo do 12 ton jagod na hektar.

Na Poljskem so v obdobju 1970-1973 pridelali letno 1.090.600 ton sadja (v SFRJ 1,5 milj. ali 3,4 t/ha), izvozili pa so v letu 1973 okoli 30.000 ton svežega sadja in 90.000 ton predelanega sadja. Poljskemu sadjarstvu je v zadnjih letih uspelo stabilizirati pridelavo sadja. Letna odstopanja se gibljejo v mejah 10%, v preteklosti pa so dosegla tudi 300%.

V skupni sadjarski proizvodnji je bil v letih 1970-1973 na prvem mestu pridelek jabolk s 610.000 t ali 55,9%, sledilo je koščičasto sadje s 171.000 t ali 15,7%, drugo sadje

s 101.000 t ali 9,3%, jagode s 116.400 t ali 10,7% in drugo jagodičevje s 92.200 t ali 8,4%. V primerjavi s predvojnimi stanjem se je pridelek močno povečal, pri nekaterih sadnih vrstah za nekajkrat.

Poraba sadja je glede na zahodnoevropske razmere nizka, hkrati pa zaradi preslabo organizirane trgovine močno niha. Kljub temu presega slovenski popreček, ki je znašal leta 1970 26,9 kg na osebo.

5. Predvideni razvoj poljskega sadjarstva. Glede na predvideno porabo bi se moral pridelek sadja od sedanjih 1,058.047 ton (popreček 1970-72) povečati do leta 1980 na 2,400.000 ton. Hkrati bodo znatno povečali uvoz breskev, marelic in namiznega grozdja (s 32.100 ton na 97.200 ton) ter južnega sadja (s 96.300 ton na 231.900 ton). Predvidenega pridelka ne načrtujejo zgolj na osnovi razširitve nasadov, temveč tudi na velikih pridelovalnih rezervah obstoječih nasadov, saj menijo, da daje 40 - 50% rodni dreves zaradi premalo intenzivne obdelave da celo podpoprečne pridelke. Še posebej je pomanjkljiva zaščita pred boleznimi in škodljivci.

Do leta 1990 načrtujejo povečanje pridelka sadja celo na okoli 3 milj. ton, dopolnilnega uvoza pa na 500.000 ton.

6. Sklep

Poljska sodi med največje pridelovalce sadja v Evropi, saj obsegajo sadjarske površine blizu 340.000 ha ali 2,27% obdelovalne zemlje. Kot pridelovalka jagodičevja zavzema zelo vidno mesto tudi v svetovni proizvodnji in v mednarodni trgovinski izmenjavi. Na nasade jagod in drugega jagodičevja odpade okoli 65.000 ha površin. Težišče poljskega sadjarstva je v osredju, na jugu in jugovzhodu države, kjer so se pridelovalne površine v nekaterih okoliših močno skoncentrirale. Klimatsko malo ugodni za sadjarstvo (pozebe) so predeli severne Poljske. Najvažnejše je pridelovanje jabolk (56%), sliv, hrušk in višenj, druge sadne vrste, posebno občutljivejše, kot breskve, marelice in orehi, so malo zastopane.

Poljsko sadjarstvo je organizirano pretežno na individualni osnovi. Preko 90% sadjarskih površin pripada kmečkim gospodarstvom, ki pa so prav v sadjarskih področjih močno razdrobljena. Zato je več kot polovica zasebnih sadovnjakov manjših od 0,5 ha, a na gospodarstva z manj kot 2 ha odpade ena petina sadjarskih površin. Iz takšnega stanja izhaja ena osnovnih nalog poljskega sadjarstva - povečati obdelovalne površine in uvesti mehanizirano intenzivno plantažno pridelavo sadja. Plantažnih površin je trenutno sedaj samo 1.400 ha. Usmerjenost v tržno proizvodnjo oziroma specializacija individualnih gospodarstev v sadjarstvo pa je že danes zelo močna, saj je takšnih gospodarstev okoli 50.000. Skupaj z družbenimi nasadi so dosegle površine, usmerjene v tržno proizvodnjo, blizu 70.000 ha in to kar predstavlja razmerja v odnosu do skupne sadjarske površine le 20,4%, vendar interes za kooperativno plantažno obnovo zaradi vse večjega povpraševanja po sadju doma in na tujem zelo narašča. Sodobno obnovo spodbujata tudi izdatno zmanjševanje delovne sile na vasi in državno financiranje.

Poprečni hektarski donosi so v splošnem nizki (3,24 ton/ha), vendar dosegajo v intenzivnih nasadih zelo visoke pridelke. Poprečni pridelek sadja na Poljskem znaša preko 1 milj. ton in se je v zadnjih letih stabiliziral. V primerjavi s predvojnimi obdobjem se je podvojil in kvaliteten zelo izboljšal. Poraba sadja na osebo znaša okoli 36 kg, vendar so razlike med posameznimi predeli Poljske in kategorijami prebivalstva znatne.

Poljska načrtuje razvoj svojega sadjarstva zelo velikopotezno. Do leta 1980 naj bi se pridelek sadja povečal na 2,4 milj. ton, do leta 1990 pa na okoli 3 milj. ton, pri tem pa posebej poudarjajo nujnost povečanja pridelka v že obstoječih, premalo intenzivnih sodovnjakih. Težišče obnove bo seveda na uvajanju sodobnih nasadov. Predvidevajo, da bodo v obdobju 1976-1980 na novo uredili 7.000 ha sadovnjakov, usmerjenih v tržno

produkcijo, od tega 5.000 ha v zasebnem sektorju. Pri vsem tem se na Poljskem zavedajo, da se današnja razporeditev sadjarskih površin ne pokriva docela z najustrežnejšimi naravnimi danostmi, hkrati pa ne ustreza sodobnim proizvodnim in ekonomskim zahtevam, zato posvečajo veliko pozornost rajonizaciji sadjarstva, proizvodni specializaciji, kooperativnim oblikam pridelovanja sadja in združevanju zemljiških kompleksov. Optimalni obseg specializiranega individualnega sadjarskega obrata naj bi se gibal med 8 in 10 ha, družbenega pa med 150 in 300 ha. Z realizacijo teh nalog bodo močno stopnjevali tržno sposobnost sadjarstva.

LITERATURA:

1. Program rozwoju sadownictwa i produkcji owocow w latach 1975-1980. Ministerstwo rolnictwa. Warszawa 1974
2. Jerzy Kostrowicki - Roman Szczesny: Polish Agriculture. Characteristics, Types and Regions. Budapest 1972. Str. 60-61
3. Dušan Modic: O pridelovanju sadja na Poljskem, Sodobno kmetijstvo, letnik 8, št. 1, 2. Ljubljana 1975. Str. 39-42, 108-111.
4. Borut Belec: Prostorski razvoj sadjarstva na Slovenskem v zadnjih sedemdesetih letih, njegovo sedanje stanje in perspektive v luči regionalno-gospodarske in regionalno-funkcionalne transformacije. I. del. Inštitut za geografijo univerze v Ljubljani, Ljubljana 1974. Tipkopis.
5. Concise Statistical Yearbook of Poland 1973. Warszawa 1973
6. Statistički godišnjak Jugoslavije 1974. Beograd 1974
7. Wodzimierz Bruzda; Przemiany w rozmieszczeniu produkcji owocow w Polsce w latach 1961-1971. Polska akademia nauk. Instytut geografii
8. Podatki, zbrani na specializiranih sadjarskih kmetijah v gromadi Konary

Lojze PETERLE

GEOGRAFSKI ORIS NERAZVITEGA OBMOČJA NA PRIMERU KATASTRSKE OBČINE JELŠEVEC*

I - UVOD. Katastrska občina Jelševce (v nadaljnjem besedilu k.o.J.) z naselji Cikava, Čužnja vas, Jelševce, Mirna vas in Velika Strmica obsega 11,52 km² Osrednje Dolenjske. Glede makroregionalnih določil je ta svet del pokrajinskega prehoda med subpanskim in predalpskim svetom, ožje vzeto se vključuje v Krško hribovje, še ožje pa je del Trebeljskih hribov (to poimenovanje predlaga I. Gams - 2, 33) in je v ožjem obsegu kot ga zastavlja on v uporabi tudi med ljudmi. Upravno spada k.o.J. pod občino Trebnje.

Na sedanji stopnji razvoja je še vedno pokrajina s klasično agrarno strukturo, s pretežno samooskrbnim značajem kmetijstva, katere preobrazbo je zavirala in še zavira obojnost njenega položaja glede na industrijska središča kot tudi prometna in odmaknjenost.

* Sestavek je povzetek diplomske naloge na geogr. odd. FF

